

PROSPER MERIMENING TARIXIY ROMANI XUSUSIDA

JO'RAYEVA SHALOLAXON XUSANBOYEVNA

FARG'ONA DAVLAT UNIVERITETI

FRANSUZ TILI FANI O'QITUVCHISI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.5894936>

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada Prosper Merimening tarixiy romaning ahamiyati, dolzarbligi hamda boshqa romanlar bilan farqi yoritilgan, asoslangan fikrlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: tarixiylik, funksional, klassika, evolyutsiya, fantaziya

Kirish

Tarixiy xotirasiz kelajakni qurib bo'lmaydi. Tarixiylik tushunchasi har bir sohada iz qoldirgan. Jumladan adabiyot san'ati bundan chetda emas. Chet el adabiyoti tarixida ko'plab millat adiblari o'z asarlari bilan boyitgan bo'lsa, Fransiya adabiyotshunosligida ko'plab adiblarning o'rni beqiyosdir, bu yozuvchilar orasida fransuz adabiyotiga hissa qo'shgan adib, Prosper Merimedir.

Prosper Merimening adabiy asari "kichikning estetikasi" bo'lib, uning yozuvi tezkorlik va rivojlanishning yo'qligi bilan ajralib turadi, bu qisqa hikoya janriga mos keladigan samarali hikoya va funksional realizmni yaratadi. Ammo bu uslub ba'zan Merimening reliefi yo'qligi uchun tanqid qilingan asarlarini diskvalifikatsiya qilgan – "Merimiy manzarasi tekis edi", deb yozadi Viktor Gyugo. Agar Klara Gazul teatri vaqtni belgilamagan bo'lsa, uning ekzotizmga bag'ishlangan qisqa hikoyalari (Mateo Falkondagi Korsika va Kolomba yoki Karmendagi Andalusiya, 1875 yilda Jorj Bize operasi tomonidan ommalashgan), fantastik Charlz XIning ko'rinishi, La Vénus d'Ille, Lokis) yoki tarixiy rekonstruksiya haqida (Redoubtning o'g'irlanishi, Tamango). Uning noyob romani markazida ham tarix yotadi: Karl IX hukmronligi yilnomasi (1829).

Karl IX hukmronligi yilnomasi

1816 yilda Valter Skottning "Gi Mannering" asari fransuz tiliga tarjima qilingan. Ammo bu keyingi yili Les Puritains d'Écosse nomi bilan tarjima qilingan "Old Mortality" edi, bu Shotlandiya muallifini Fransiyada mashhur qildi. 1823 yilda Skott Kventin Durvard bilan qit'ada g'alaba qozondi. 1826 yilda Alfred de Vigni o'z navbatida "Cinq-Mars" tarixiy romanini nashr etdi va bu juda muvaffaqiyatli bo'ldi. Valter Skottga kelsak, uning mashhurligi Fransiyada 1827 yilda Napoleon Bonapartning hayoti tarjimasi bilan sezilarli darajada pasaydi. Prosper Mérimée tarixiy roman yozishni xohlaydi, lekin Valter Skottnikidan juda farq qiladi, Vigninikidan juda farq qiladi.

Volter oilasidan chiqqan, suvga cho'mmagan Merime dinni tanqid qiladi. Biroq, u protestant davralariga tez-tez borardi. Din urushlari haqida yozar ekan, u ushbu

kitobda quvg'in qilingan gugenotlar uchun juda qulay ekanligini ko'rsatadi. Uning ko'plab manbalari orasida uning afzalligi Agrippa d'Aubignéga tegishli.

Kitob 1829-yil 5-martda chiqdi. Uch hafta o'tib, 28-martda Balzakning tarixiy romani *Le Dernier Chouan ou la Bretagne en 1800*, 1834-yilda esa 1799-yilda *Les Chouans* yoki *Bretanga* aylanadi. 1572-yilda, Din urushlari davrida qisqa muddatli tinchlik davrida, yosh protestant zodagoni Bernard de Mergy Colignydan buyruq olish uchun Parijga jo'nadi. U erda u akasi Jorjni katoliklikni qabul qilganini topdi.

Katolik zodagoni Diane de Turgisni sevib qolgan Bernard uni yo'ldan ozdirishga va qirolning hurmatini qozonishga harakat qiladi. Lekin bu murossasizlik davrida odamlarga dinini unuttira olmaydi. Dianening chiroyli ko'zlari uchun u duelda jang qiladi va raqibi Kommingesni o'ldiradi. Yarador bo'lib, Ambroise Pare tomonidan davolandi. Keyin uni jodugar yashiradi, unga Diane tuzalishi uchun oq massa aytadi. Ammo juda taqvodor Diane uni har qanday holatda ham o'zgartirmoqchi bo'ladi.

Tasodifiy ko'chada u katoliklardan qochib ketadi. Yaxshiyamki, u Sen-Bartelemi qirg'ini paytida Diananing uyida. O'sha kechada Diane uni o'zgartirishga yana urinadi, lekin behuda kechadi. Rohib qiyofasini olgan Bernard Parijdan qochadi.

Tasodifiy ko'chada u katoliklardan torgina qochib ketadi. Yaxshiyamki, u Sen-Bartelemi qirg'ini paytida Diananing uyida o'zgartirishga yana urindi, lekin behuda kechadi. Rohib qiyofasini olgan Bernard Parijdan qochadi.

Jorj, o'z navbatida, Kolignini otishdan va keyin qirg'inda qatnashishdan bosh tortadi. U qamoqda. Qirol akasining buyrug'i bilan ozod qilingan, u Bernard boshpana topgan La Rochelle shahrini qamal qilishda qatnashgan.

La Noue buyrug'i ostida jang qiladigan Bernard, ukasini tanimaydigan kapitan boshchiligidagi bir guruh otliqlarni pistirma qiladi. Jorj jiddiy jarohat olgan. U isloh qilingan rohib va uning ruhi uchun shafqatsizlarcha janjal qilgan din vazirining yordamini rad etib, jasorat bilan vafot etadi.

Bernard o'zini tasalli qiladimi yoki Dayan boshqa sevgilisini oladimi, muallif buni o'quvchining o'ziga qoldiradi. Charlz IX hukmronligi yilnomasi diniy murossasizlik va birodarlik kurashlariga qarshi ayblovdur (so'zma-so'z, Bernard roman oxirida ukasiga qarshi kurashni tugatadi). Bernardning protestantlik e'tiqodi va qizg'in katolikga bo'lgan muhabbati o'rtasida bo'lingan ichki kurash ham bu davrning yurak ezilishini ko'rsatadi.

Tarixiy qayta qurish juda jiddiy. Biz ba'zi anaxronizmlarni aniqlashimiz mumkin: urf-odatlar ba'zan XVII asr boshidagi odatlardan ilhomlangan. Shuningdek, so'zboshi (qirg'in ommabop g'alayon natijasidir) va roman ("bu yerda hamma

narsa Luvrdan va Karl IX 6 vasiyatnomasidan boshlanganga o'xshaydi") o'rtasida uyg'unlik yo'qligini ham qayd etish mumkin.

Bernarddan ko'ra kitobning haqiqiy qahramoni oppportunizm tomonidan o'zgartirilgan, shubhali va bag'rikeng Jorjga o'xshaydi, biz Merimeni taniymiz.

Diqqat doimiy ravishda tarixiy voqealardan Bernard bilan qahramonlik yoki mehr-muhabbat bilan mashg'ul bo'lishiga qaramasdan (kitobda birlik yo'qligi uchun tanqid qilingan), kompozitsiya mahoratli.

Vigny bilan solishtirganda qayta tiklash burjuaziyasini (ma'rifat va inqilob natijasida paydo bo'lgan) chuqur nafratlangan Merime, shunga qaramay, ma'rifat an'analariga sodiq qoladi. U Karikaturada qotib qolgan buyuk tarixiy shaxslarni birinchi o'ringa qo'yuvchi Vignining "Cinq-Mars" asari tasvirlangan tarixiy romanning romantik tasavvuriga dushmanlik qiladi. Vignidan farqli o'laroq, Merime bosh rollarni xayoliy qahramonlarga ishonib topshiradi.

Klassika bilan solishtirganda Mérimée bu bilan u romantiklarga yaqin, xuddi klassik konventsiyalarga (tarixiy qahramonlarni ideallashtirish, har qanday realistik yondashuvga to'sqinlik qiladigan an'anaviy shakl) keskin qarshilik ko'rsatadi.

Skott bilan solishtirganda Skott voqealarga 19-asr kuzatuvchisi nazari bilan qaraydi. Merime o'zi xabar bergan faktlar bilan zamondosh bo'lishni istasa-da, bu voqealar bilan yaqin va tanish bo'lishni xohlaydi, bu esa unga ko'plab tasodifiy va o'tkinchi tafsilotlarni kundan-kunga aniqlashga imkon beradi. Skott, Georg Lukas bizga tarixiy jarayonning chigallashgan tarmog'iga kirishni aytadi. U tarixdan oladigan umumiy saboqlarni u hayot qonunlaridagi, jamiyat tuzilishidagi, odamlarning bir-biriga bo'lgan munosabatlaridagi o'zgarishlardan oladi. Aynan shu yerda u tarixiy suratlarining realizmini chizadi. Merime esa ko'proq empirik. Aynan individual xususiyatlar va tafsilotlarga ko'proq e'tibor qaratish orqali u o'sha davrning odob-axloq qoidalarini ayniqsa real tarzda taqdim etadi. U to'g'ridan-to'g'ri tarixiy ma'lumotlardan oladigan umumiy saboqlarni.

Merime bilan, agar Lukasga ishonadigan bo'lsak, "shaxsiy" voqealar odamlar hayotiga yetarlicha aralashmaydi. Hal qiluvchi daqiqalarda ular o'zlarini yuqori ijtimoiy sohalar bilan cheklashadi. Odamlarning haqiqiy tashvishlari ko'rsatilmaydi. O'sha davrning hal qiluvchi masalalari ayniqsa, ikki dinning qarama-qarshiligi sof mafkuraviy muammolar bo'lib ko'rinadi. Bu xarakter muallifning harakat jarayonida juda ochiq namoyon bo'lgan shubhasi bilan ta'kidlanadi. Lukachs Avliyo Vartolomey kechasi va bosh qahramonlarning shaxsiy taqdirlari o'rtasida "haqiqiy organik aloqa" yo'qligini tanqid qiladi. Hodisa tabiiy ofatga o'xshaydi. Bu sodir bo'lishi kerakligi va shunday bo'lishi "Mérimée tomonidan tarixiy zarurat sifatida ko'rsatilmagan".

Gyugo bilan solishtirganda Charlz IX hukmronligi yilnomasi va Notre-Dame de Paris o'rtasida, "Aniq nasr yozuvchisining tirishqoq ishi" va "Ajoyib shoir" o'rtasida Lui Maygron ikkilanmasdan: tarixiy romanning evolyutsiyasini ko'rib chiqqanda, "Mukammallikka eng yaqin darajaga" erishgan kitob Merime kitobidir. Maygronning so'zlariga ko'ra, "Xronika" aslida Viktor Gyugo she'riyat, fantaziya, tasavvurni o'ziga xos xotirjamlik bilan namoyon qilganda, tarixiy odatlarni takrorlashdagi aniqlik va sodiqlikdan barcha qiziqishlarini tortadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. L'édition originale porte le titre : 1572. *Chronique du temps de Charles IX*, par l'auteur du « Théâtre de Clara Gazul », Paris, [Alexandre Mesnier](#), 1829.
2. Sur les traductions de Scott en France, voir (en) Martyn Lyons, « The audience for Romanticism: Walter Scott in France, 1815-1851 », dans *European History Quarterly*, n° 14, 1984, p. 21-46.
3. Selon [Georg Lukács](#) (*Le Roman historique*, Payot, 1965), le roman historique naît de la Révolution française.
4. Myriam Roman, « [Victor Hugo et le roman historique](#) », sur [groupugo.div.jussieu.fr \[archive\]](#), 25 novembre 1995. — Chantal Lheureux-Prévot, « [Vie de Napoléon Buonaparte](#) », sur [napoleon.org \[archive\]](#), 2016.
5. Mérimée en cite quelques-unes dans son placard publicitaire publié le 5 mars 1829 dans *Le Journal des débats*, *Le Courrier français* et *Le Constitutionnel* : [Brantôme](#), [La Noue](#), [Tavannes](#), [Vieille-Ville](#), [Agrippa d'Aubigné](#), [Henri Estienne](#). On peut y ajouter [de L'Estoile](#), [Montluc](#), [de Thou](#) et d'autres encore, cités par Maurice Parturier, qui répertorie également les études consacrées aux sources (« Notice » du roman, in Prosper Mérimée, *Romans et Nouvelles*, I, Garnier, 1967, p. 6-7).
6. Charles Magnin, *Le Globe*, 7 mars, 25 avril et 30 mai 1829.
7. Charles Magnin, toujours dans *Le Globe*, fut le premier à en faire la remarque.
8. Maurice Parturier, « Introduction » dans *op. cit.*, I, p. VI.
9. Mérimée raille Vigny dans le chapitre VIII, intitulé *Dialogue entre le lecteur et l'auteur*, p. 85-88.
10. Georg Lukács, *op. cit.*, p. 85-86.